

פרק כ (2) / פרשת החצים

מפסוקים אלו ניכר שיונתן נסוג מהבטחתו הקודמת. מן הדברים שראינו בתחילה משתמע בבירור, שיונתן התחייב להודיע לדוד על תוצאות הבדיקה עם שאול באופן ישיר, והוא זה שישלח את דוד. כעת אומר יונתן לדוד כי לא יפגוש אותו ישירות, אלא רק ידע אותו על התוצאה בדרך סודית. נראה, שיונתן חשש ממשמעותה של פגישה ישירה עם דוד ומהשלכותיה, אם יתברר שיחסו השלילי של שאול לדוד הוא מוחלט, ועל כן העדיף שלא הוא שישלח את דוד, אלא "לך פי שלחך ה'". שתי הכרזות אלו – "ושלחתיך" מול "שלחך ה'" – נראות לכאורה סותרות זו את זו, אך למעשה הן מבטאות את המתח הפנימי בין שני הקטבים באישיותו של יונתן. אין ספק שכך או כך, יונתן היה נאמן לדוד ומסור לו, אך היקפה ועצמתה של נאמנות זו הן מקור להתחבטות פנימית בלתי-מוכרעת בנפשו.

ב. הברור

תכנית הברור של יונתן ודוד יוצאת לפועל:

(כד) ויִסְתֵּר דָּוִד בְּשָׂדֵה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיָּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל אֶל הַלְחָם לְאָכֹל: (כה) וַיָּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל מוֹשְׁבוֹ כַּפְעַם בְּפַעַם אֶל מוֹשֵׁב הַקִּיר⁵ וַיִּקְּם וַיְהוֹנָתָן וַיָּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שְׂאוֹל וַיִּפְקֵד מְקוֹם דָּוִד: (כו) וְלֹא דָבַר שְׂאוֹל מֵאוֹמֶה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מְקַרֵּה הוּא בְּלִתי טְהוֹר הוּא כִּי לֹא טְהוֹר:⁷

בשלב זה דן שאול את דוד לכף זכות, ואינו מייחס חשיבות להעדרו. ברם, למחרת היום כבר מגיע העימות שבין שאול ויונתן לשיאו:

(כז) וַיְהִי מִמְּחִרַת הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי⁸ וַיִּפְקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל אֵל וַיְהוֹנָתָן בְּנֵי מְדוּעַ לֹא בָּא בְּנֵי יִשִׁי גַם

א. לך פי שלחך ה'

בשיעור שעבר עמדנו על המורכבות ביחסי יונתן ודוד, כפי שהתבטאה בשאלה עד כמה מסוגל יונתן להרחיק לכת באהבתו את דוד ובעמידתו מול שאול אביו. מורכבות זו עומדת גם בבסיס הפסוקים בהמשך הפרק, שעליהם נעמוד בשיעור זה. תחילה נזכיר, שבתשובה לשאלתו של דוד "מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה" (פס' י), נשבע יונתן שגם אם יתברר שהתשובה תהיה רעה – הוא יודיענה לדוד:

(יג) פֹּה יַעֲשֶׂה ה' לַיהוֹנָתָן וְכֹה יִסִּיף פִּי יִיטֵב אֶל אָבִי אֶת הָרָעָה עֲלֶיךָ וְגִלְתִּי אֶת אֲזַנְךָ וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהִלַּכְתָּ לְשָׁלוֹם...

ובעקבות זאת הוסיף יונתן להשביע את דוד ולכרות אתו ברית, כפי שראינו בשיעור הקודם. ואולם, לאחר דברים נמלצים אלו, מעלה יונתן תכנית שונה למדי:

(יח) וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וַנִּפְקְדֶתָּ כִּי יִפְקֵד מוֹשְׁבֶךָ: (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ¹ תָּרַד מָאֵד וּבָאתָ אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר נִסְתַּרְתָּ שָׁם בַּיּוֹם הַמַּעֲשֶׂה² וַיִּשְׁבַּת אֶצֶל הָאֶבְנֵן הָאֵזֶל:³ (כ) וְאֵנִי שְׁלֹשֶׁת הַחֲצִים⁴ צְדָה אֹרֶה לְשַׁלַּח לִי לְמַטְרָה: (כא) וְהִנֵּה אֲשַׁלַּח אֶת הַנֶּעֱר לְךָ מִצָּא אֶת הַחֲצִים אִם אָמַר אָמַר לְנַעַר הִנֵּה הַחֲצִים מִמֶּךָ וְהִנֵּה קַחְנוּ וּבָאָה כִּי שָׁלוֹם לְךָ וְאִין דָּבַר חֵי ה': (כב) וְאִם פֹּה אָמַר לְעֵלְמֵ הִנֵּה הַחֲצִים מִמֶּךָ וְהִלָּאָה לְךָ כִּי שִׁלַּחְךָ ה': (כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וְאַתָּה הִנֵּה ה' בִּינֵי וּבֵינֶךָ עַד עוֹלָם:

1 רד"ק מפרש כי "ושלשת" היינו: שיסתת במשך שלושת ימים, עד ליום השני של החודש, שבו אמורה להתגלות תוצאת הבדיקה.

2 רש"י פירש שהכוונה ליום חול, שעושים בו מעשה – בניגוד לראש החודש, שהיה בתקופת המקרא יום אסור בעשיית מלאכה, כפי שמשמע מדברי עמוס (ח', ה) על הנוכלים המתקשים לחכות עד "מתי יעבר החדש ונשיבירה שְׁבַר וְהַשְׁבַּת וְנִפְתַּח בָּר". חיזוק לגישה זו ניתן להביא מדברי יחזקאל (מ"ו, א): "שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח", שגם בהם יש ניגוד בין "ימי המעשה" לבין ראש החודש. רד"ק, לעומת זאת, פירש כי "יום המעשה" הנו "אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד, שהיה שם נסתת דוד בשדה".

3 ייתכן שהכוונה לשם מקום או לתמרור כלשהו. רש"י פירש "אבן שהיתה אות להולכי דרכים", ונראה מדבריו, שמדובר באבן הדומה לאבני המיל שנהגו בדרכים הרומאיות.

4 מדוע דווקא שלושה חצים? רד"ק מוצא זיקה לשונית בין שלושת החצים לבין "ושלשת", וזהו, לדעתו, ההסבר ליידוע של המילה 'חצים' ('החצים'). לדעת מצודת דוד, החץ הראשון נועד לקביעות המקום; השני – לצורך האות ('ממך והנה') או 'ממך והלאה'; והשלישי – למקרה שלא יצליח בחץ השני (הסבר זה דחוק למדי, בעיקר לאור העובדה שיונתן נודע ביכולת הקליעה שלו – "קשת יוֹנָתָן לֹא נְשׁוּג אַחֹר" [שמ"ב א', כב]). וייתכן, ששלושה חצים הם יחידת ירי קבועה, שאינה מעוררת חשד, וכפי שירה יואש מלך ישראל (עיין מ"ב י"ג, יח). על המשמעות הרעיונית של השימוש בחצים עמדנו לעיל, בשיעור הראשון לפרק י"ט (שיעור 37).

5 ייתכן שהישיבה אל הקיר נובעת מרגשי הפחד של שאול, החושש מ'סכין בגב'.

6 'משחק הכיסאות' המתנהל בפסוק זה אינו ברור כל צורכו. רש"י מפרש שבדרך כלל ישב דוד ליד שאול, ובהעדרו לא היה הפסק בין מקומו של שאול למקומו של יונתן – דבר שלא היה ראוי ומכובד, היות שההסבה הייתה על מיטות; על כן קם יונתן ממקומו, עד שהגיע אבנר והסב ליד שאול, ואז הסב יונתן לצדו, בריחוק משאול. גם רד"ק מפרש את השתלשלות האירועים כרש"י, אלא שהוא מסביר כי יונתן ביקש להתרחק משאול לא מטעמי כבוד, אלא מפחד שמא יכהו. מכל מקום, ברור מן הכתוב שסדר היושבים היה קבוע, ועל כן בלט דוד בהעדרו.

7 נראה פירוש רש"י, שהכוונה לטומאת קרי. ואכן, הלשון מזכירה את דברי התורה "כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טְהוֹר מְקַרֵּה לְיָלֵה" (דברים כ"ג, א). ועיין רד"ק.

8 רש"י ורד"ק פירשו שהכוונה ליום השני של החודש, בעוד שר' ישעיה פירש שהכוונה ליום השני של ראש החודש. פירושו של ר' ישעיה מסתבר יותר, שכן לרש"י ורד"ק קשה: וכי מה טיבה של סעודה ביום השני של החודש, ומה ייחודו של המספר "השני", שהכתוב טורח לציין?

דיון זה מתקשר לפולמוס רחב בעניין קידוש החודש. במלחמתם עם הקראים טענו רס"ג (עיין אוצר הגאונים, ראש השנה עמ' 84) והגאונים, כי מאז ומעולם קידשו את החודש על פי החשבון, שהרי במדבר לא היו

במילים אלו נסגר המעגל שנפתח בתחילת הפרק. שם התווכח יונתן עם טענתו של דוד כי שאל מבקש להרגו, אך מסתיר זאת מיונתן "פן יעצב". כעת הוברר כי הצדק עם דוד – ואכן, יונתן נעצב.

עתה אמור יונתן לדווח לדוד על התוצאות באמצעות החצים. אלא שפעם נוספת מתרחשת בדרמה שלפנינו תפנית בלתי-צפויה.

ג. מדוע היה צורך בחצים?

תיאור ירי החצים מעורר שאלה מתבקשת. יונתן אכן לוקח עמו "נער קטן" (פס' לה),¹³ יורה את החצים, מכריז את ההכרזה המביעה את המסר השלילי, ואף מוסיף עליה "מהרה חושה אל תעמד" (פס' לח), כדי לזרז את דוד ולהעמידו על הסכנה המוחשית הצפויה לו. לאחר מכן משלח יונתן את הנער העירה, ובשלב זה אמור היה להסתיים הסיפור. אך הפרק מסתיים במפתיע באופן שונה:

(מא) הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים¹⁴ וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: (מב) ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם ה' לאמר ה' יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

אם בסופו של דבר נפגשו דוד ויונתן – מה היה הטעם בכל התרגיל עם החצים?

נראה, שגם כאן קשורה התשובה למורכבות ביחסו של יונתן לדוד. אכן, כשיזם יונתן את תרגיל החצים, הוא חזר בו, כפי שצינינו לעיל, מן הרעיון המקורי, שהוא עצמו יידע באופן ישיר את דוד בתוצאות הברור. אבל ברגע האמת, בשעה שיונתן עומד להיפרד מדוד ולשלחו לשלום, מתעוררת שוב אהבתו לדוד. רגשותיו גוברים על השיקולים הרציונליים שהניעוהו קודם לכן, והוא מבקש להיפרד מדוד באופן אישי. אכן, במבט לאחור היה תרגיל החצים מיותר, אך דווקא תיאור מרגש זה מבטא יותר מכול את ההתרוצצות הפנימית שהתחוללה בנפשו של יונתן.

ועם כל זאת, המילה האחרונה בסיפור מחזירה את התמונה שוב לצד הבעייתי יותר שלה:

ויקם וילך ויהונתן בא העיר (כ"א, א)¹⁵

פסוק זה מחדד את העובדה, שבסופו של דבר לא הלך יונתן עם דוד, אלא חזר העירה. ייתכן, שלא הייתה כאן בכלל

13 כנראה כחלק מן השמירה על סודיות, שכן נער גדול עלול היה לתמוה על התנהגות מוזרה זו ולהבין את פשרה.

14 כאן חוזר שוב המוטיב של שלוש פעמים, כמו ב"ושלשתי" ובשלושת החצים.

15 אמנם חלוקת הפרשיות רואה בפסוק זה התחלה של הפסקה הבאה, וכך גם עשתה החלוקה הנוצרית של הפרקים, שהעבירה אותו לפרק הבא, אך לעניות דעתי, פסוק זה מסיים את הפרק הקודם לא פחות משהוא מתחיל את הפרק הבא.

תמול גם היום אל הלחם: (כח) ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: (כט) ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צנה לי אחי¹⁰ ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על פן לא בא אל שלחן המלך: (ל) ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות¹¹ הלא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: (לא) כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: (לב) ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: (לג) ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד:

הלשון הגסה שבה נקט שאול, יחד עם ההכרזה הברורה כי הוא רואה בדוד "בן מות", ובסופו של דבר גם הטלת החנית עליו להכותו, הוכיחו ליונתן באופן סופי את מגמתו של אביו. ובעקבות מסקנה זו:

(לד) ויקם יהונתן מעם השלחן בחרו אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו¹² אביו:

שמש וירח (על פי נחמיה ט', יט), וזו בדיוק הייתה חכמתם של בני יששכר, שהיו "יודעי בינה לעתים" (דה"א י"ב, לב), וידעו את חשבון מולד הלבנה. טיעון זה מובא גם בפירוש רבנו חננאל לשמות י"ב, ב, ושם הובאה ראייה לשיטה זו אף מפרקנו, בו יודעים דוד ויונתן מראש כי "מחר חדש", ויתרה מזאת: הם יודעים מלכתחילה שראש החודש יהיה בן שני ימים (כפי שמשמע מפירוש ר' ישעיה). על פי גישה זו, רק בתקופת הצדוקים, שערערו על הלוח, התחילו לקדש את החודש על פי עדים, כדי לאמת את החשבון. הרמב"ם בפירוש המשנה (ראש השנה פ"ב מ"ז) דחה שיטה זאת בתוקף, וטען כי מגמת רס"ג הייתה אפולוגטית, וכי ממקורות רבים בחד"ל משמע שקידוש החודש היה מלכתחילה על פי עדים. ייתכן, שזו הסיבה שהביאה את רש"י ורד"ק לפרש שאין מדובר בראש חודש, למרות הקשית בפירוש זה, שכן הם התקשו, כיצד ידעו דוד ויונתן מראש שיהיו שני ימי ראש חודש.

9 הביטוי "בן ישי" (כאן, וכן בפס' ל ולא) מעיד על זלזול, כמו במקומות אחרים במקרא (עיינו, למשל, להלן כ"ב, ז, ט, יב) בהם נקרא האיש רק בשם אביו, ושמו של נשמת (ובדומה למשמעות שיש כיום, במקרים מסוימים, לכינוי אדם בשם משפחתו בלבד). ואכן, בתשובתו לאביו אומר יונתן: "נשאל נשאל דוד מעמדי".

10 לדעת המפרשים, כוונת הדברים היא שאחיו של דוד ציווה לו, כלומר: הודיע לו על זבח המשפחה, ועל הציפייה שדוד ישתתף בו. אך ייתכן גם שהמילים "והוא צנה לי" מתייחסות לדוד, והמילה "אחי" היא ציטוט מדברי דוד ליונתן, בהם הוא מכנהו "אחי", ושיעור הכתוב הוא: "ויהאמר [דוד אלי:] 'שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר', והוא [דוד] צנה לי: 'אחי, ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי...' (הכינוי 'אחי' לחבר מופיע בכמה מקומות, כגון שמ"ב כ', ט; מל"א י"ג, ל).

11 משמעות הביטוי אינה ברורה. המילה "מרדות" מעידה כנראה על בן המורד באביו. המילה "נעות" נגזרת כנראה מן השורש ע"ה, שמשמעו חטא, כמו "אשר הנהיגו ויחכמו בשיבט אנשים" (שמ"ב ז', יד). אם כן, יש לפרש את הביטוי: 'בן החוטא ומורד באביו', בדומה לבן סורר ומורה.

12 את מי הכלים שאול? ניתן לפרש שהכוונה לדוד, ויונתן נעצב על כך ששאלו הכלימו ברבים; או שהכוונה ליונתן, ולפי פירוש זה (רד"ק), היו ליונתן שתי סיבות להיעצב – הן גזר הדין על דוד, הן הכלמתו שלו בדבריו החריפים של שאול ובהטלת החנית עליו.

אפשרות אחרת, ואין להעלות על הדעת שיונתן אמור היה ללכת עם דוד ולהתנתק מאביו. אבל בשורה התחתונה, בפסוק זה חורץ יונתן את גורלו שלו. כיוון שכך את גורלו בגורל אביו, ולא בזה של דוד, ממילא נגזר על יונתן למות עם אביו על הרי הגלבוע, ולא ליטול חלק במלכות דוד העתידה. רגע זה היה, כנראה, הטרגי ביותר בחייו של יונתן, וייתכן מאוד שעליו עתיד דוד לקונן: "שְׁאוּל וַיְהוֹנָתָן הַנְּאֻהָבִים וְהַנְּעִימָם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ" (ש"מ"ב ב', כג). בחירתו של יונתן בחייו להישאר לצד אביו, הביאה לכך שגם במותם לא נפרדו האב והבן זה מזה.

נראה שגם חז"ל היו ערים לניגוד שיש בפסוק זה, והוא המקור לדרשתם:

דאמר רב יהודה אמר רב: אלמלי הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים, ולא נטרד דואג האדמי, ולא נהרג שאול ושלשת בניו (סנהדרין קד ע"א).

דרשה זו כורכת את הפסוק עם פרשת נוב עיר הכהנים שבהמשך, אך גם עם מותם של שאול ושלשת בניו. חז"ל ראו פגם בפירוש זה של יונתן מדוד, והביעו אותו באמירה שלא נתן לדוד לחם. דומה שכוונתם הייתה גם לרמוז לכך, שיונתן לא נהג בפרשה זו כפי שהיה מצופה ממנו לאור אהבתו הגדולה של דוד, ובכך הביא למותו שלו בעתיד.¹⁶

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשס"ח
עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

¹⁶ ייתכן, שניתן לקשר את דברינו לעובדה שהמקרא מציין "וַיָּבֹכּוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ עַד דָּוִד הַגְּדִיל": בסופו של דבר, לדוד כאבה הפירוש יותר, ואולי הוא גם חש צער על המורכבות ביחסו של יונתן כלפיו.